
Fastighetsbeteckning : Instrumentet 5, Gelbgjutaren
Namn/Gatuadress: Hagalunds industriområde
Kommun, Stadsdel: Solna
Ärendenr:

2020-04-03
Rev 2022-04-20

Antikvariskt utlåtande angående exploatering av delar av industriområdet Hagalund, DP Kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5 m fl Solna

Bakgrund

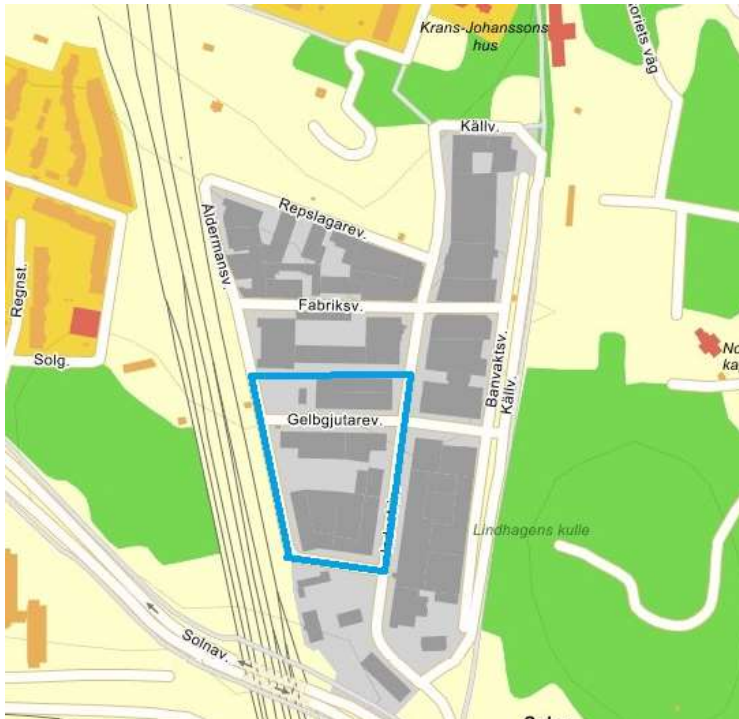
Humlegården Fastigheter äger flertalet av fastigheterna i Hagalunds industriområde. Solna stad och Humlegården har en gemensam ambition att utveckla området i linje med Solnas översiktsplan till en tät blandstadsbebyggelse. Den nya tunnelbanans gula linje planeras med en uppgång placerad mitt i Hagalunds industriområdet och en uppgång till andra sidan Solnavägen. Tunnelbaneuppgången i Hagalund blir ett naturligt centrum i den nya stadsdelen.

Hagalunds industriområde kommer att bebyggas i etapper och ett helt utbyggt område kan rymma ca 2500-3000 lägenheter och ca 100 000 kvm kontor. Området planeras bli ett blandat område med bostäder, arbetsplatser, förskolor, handel, service och utbyggd kollektivtrafik. Ambitionen är att området, som ligger i anslutning till Solnavägen, ska knyta samman Solna och Stockholm.

En principöverenskommelse har tecknats mellan Solna stad och Humlegården om en första detaljplaneetapp. I det nu aktuella planområdet planeras rymma ca 350 lägenheter och ca 17 000 kvm kontor. Den omfattar hela kvarteret Gelbgjutaren samt Instrumentet 5 och är placerad i direkt anslutning till den planerade tunnelbaneentrén.

En övergripande antikvarisk inventering för hela området utfördes 2020-08-20. Det nu aktuella antikvariska utlåtandet omfattar en fördjupning på det mindre området som omfattas av den första detaljplanen, kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5. Arbetet har innefattat genomgång av arkivmaterial, besiktning på plats samt en bedömning och klassificering av byggnadernas kulturhistoriska värde. Den kulturhistoriska utredningen samt utlåtandet syftar till att titta på byggnadernas kulturhistoriska värde i förhållande till kommande exploatering av området. Vid revideringen av detta

utlåtande, 2022-03-14, var byggnaderna där den nya tunnelbaneuppgången skall placeras redan rivna.

Planområdet omfattar hela kvarteret Gelbgjutaren samt Instrumentet 5.

Kulturhistoriskt skydd

Översiktsplanen

I öp 2030 har man tagit bort den tidigare bedömningen att Hagalunds industriområde är en sammanhängande kulturhistoriskt värdefull miljö, en bedömning som fanns med i den tidigare Översiktsplanen från 2006.

Plan- och bygglagen

Området planlades under 1930-talet, då kyrkan ägde marken. I samband med planering av den nya tunnelbanan har en ny detaljplan tagits fram där den nya tunnelbaneentrén ingår. Den nya detaljplanen vann lagakraft i juli 2020.

PBL kap 8§13 (förvanskningförbud)

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

PBL kap 8§14 (anpassat underhåll)

Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

PBL kap 8§17 (varsamhetskrav vid ändring)

Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

Rivningslov

För att skydda kulturhistoriskt värdefulla byggnader från rivning används PBL 9 kap. 34 § 2 om byggnaden är placerad inom detaljplan eller områdesbestämmelser.

Förarbeten till paragrafen är tydliga med att vad som definieras som kulturhistoriskt ska avgöras med hänsyn till lokala överväganden. När en ansökan om rivningslov inkommer till kommunen ska den prövas mot PBL 9 kap. 34 § 2. För att kunna neka rivning ska byggnaden uppfylla rekvisitet kulturhistoriskt värdefull. Det kulturhistoriskt värdefulla kan vara byggnaden i sig eller den helhetsmiljö byggnaden är en del utav.

Allmänna och enskilda intressen

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan,

Industriområdet Hagalunds framväxt

Hagalunds industriområde, som förvärvades 1889 av majoren och ingenjören Albert Amundsson, är en del av Hagalunds stamfastighet som i sin tur var en del av godset stora Frösunda. Under 1890-talet exploaterades industriområdet, tomt efter tomt, och området utvecklades fritt. Vid den ursprungliga etableringen fanns många som byggde sina egna byggnader för egen verksamhet vilket har lett till en varierad skala och delvis ett varierat gaturum där mindre släpp mellan byggnader är vanliga, oftast på grund av funktionella anledningar för den enskilda verksamheten. Först under 1930-talet planlades marken. De flesta av byggnaderna inom området är uppförda under 1930- till 1950-talen men även ny bebyggelse från senare delen av 1900-talet finns. Från början

uppfördes byggnaderna i första hand för industriändamål medan de senare byggnaderna främst varit kontorslokaler.

I östra kanten av planområdet, mot kyrkogården hade tidigare järnvägen sin sträckning. Denna flyttades runt förra sekelskiftet, 1900, efter att den nya järnvägstunneln genom berget norr om planområdet färdigställdes. Detta innebar att järnvägen hamnade väster om planområdet, där den ligger idag.

Byggnaderna i området är av varierande form och utförande, längs Industrivägen finns ett sammanhängande område med byggnader uppförda runt 1940-talet i rött tegel. Till stora delar är området utbyggt enligt den ursprungliga planen. Sedan 1943 ingår municipalsamhället (en administrativ enhet för vissa tätbebyggda områden) Hagalund som en isolerad och delvis bortglömt stadsdel i Solna stad.

Områdets karaktär

Industriområdet Hagalund är uppdelat i åtta kvarter med Industrigatan som en centralgata genom området. Området har en blandad karaktär med vissa byggnader som urskiljer sig som karaktärsbyggnader. Centralt i området, utmed Industrivägen och Banvaktsvägen, finns bebyggelse med ett sammanhållet uttryck. Det är byggnader i mellan tre till fem våningar utförda med huvudsakligen röda tegelfasader. En stor del av byggnaderna är tidstypiska industribyggnader från 1940-talet, i tre till fem våningar. I den södra delen av området finns den äldsta bebyggelsen, kvarteret Åldermannen, som består av den Gamla centralskolan uppförd 1874 samt den Nya centralskolan uppförd 1901-1902.

Industribebyggelse från 1940-talet utmed Industrigatan, vy norrut.

Kulturhistoriska värden

Den form för kulturhistorisk värdering som används vid den kulturhistoriska klassificeringen bygger på en metod som Riksantikvarieämbetet utarbetat. Den omfattar så kallade dokumentvärden och upplevelsevärden. I det så kallade dokumentvärdet ingår traditionella historiska egenskaper som en byggnad kan ha. Det kan vara byggnadshistoriskt värde, arkitekturhistoriskt värde, samhällshistoriskt värde, socialhistoriskt värde, personhistoriskt värde och teknikhistoriskt värde. En byggnads upplevelsevärden omfattas av egenskaper som konstnärligt värde, patina, miljöskapande värde, identitetsvärde, kontinuitetsvärde, traditionsvärde och symbolvärde.

Till dessa grundmotiv finns minst lika viktiga förstärkande motiv som kan vara kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet. Självklart finns inte alltid dessa värden representerade i varje byggnad, men de som finns vägs samman och resulterar i en kulturhistorisk klassificering.

Samhällshistoriskt värde

Området har ett samhällshistoriskt värde då den visar på den utveckling som skedde vid tiden då verkstadsindustrin expanderade varför en utflyttning av industrin till städernas ytterområden skedde. Inom området finns flertalet välbevarade industribyggnader med verkstäder i bottenplan och med kontor/administration i de övre planen. Förskjutning från industriverksamhet i början av 1900-talet till kontorsverksamhet i slutet av 1900-talet är också en avspiegling av samhällets utveckling.

Miljöskapande värde

Områdets själ ligger i den organiskt framvuxna småskaliga industrimiljön, dess unika sammansättning som vuxit fram ur ett behov av större eller modernare lokaler. Det miljöskapande värdet omfattar blandningen av alla byggnader i området. Vissa av byggnaderna har ett högre arkitektoniskt värde, t ex byggnaderna med röda tegelfasader i områdets mitt, men det är blandningen av de olika byggnaderna det som är det som är karakteristiskt för den här typen av områden.

Arkitekturhistoriskt värde

Industribyggnadernas varierande utformning, från 1930-talets funkis till 1990-talets kontorsbyggnadsestetik, är tydliga exempel på 1900-talets arkitekturströmningar. I området finns en sammanhängande grupp med industribyggnader från 1940-talet, dessa är ett bra exempel på efterkrigstidens arkitektur då funkisen mjukades upp, enhetligheten ersattes av ökad variation och friare färg och materialval. En mer varierad detaljutformning där hantverket fick synas i t ex mönstermurning blev ett vanligt inslag i arkitekturen. Tegel och spritputs blev de dominerande fasadmaterialet.

Arkitektoniskt värde.

Industribyggnaderna äger främst ett arkitektoniskt värde genom dess genomarbetade formspråk och till stor del välbevarade fasader och byggnadsvolymer. Flertalet av byggnaderna är uppförda med fasader i rött tegel, vissa med dekorativ mönstermurning eller speciellt utformade entrépartier.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader är markerade med rött och orange. Blått område visar DP Kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5 m.fl.

I samband med inventeringen av byggnaderna har dessa klassificerats utifrån dess kulturhistoriska värde.

Röd klassning innebär ett högt kulturhistoriskt värde och betyder att bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Orange innebär att fastigheten har bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Byggnader i kvarteren som omfattas av DP Kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5 m fl

Instrumentet 5
uppförd 1943, arkitekt
okänd.

Kulturhistoriskt värde
Ursprunglig
byggnadsvolym med för
området karakteristisk
industriarkitektur, fasader
av rött tegel och
horisontella fönsterband.

Gelbgjutaren 13

Uppförd 1947 efter ritningar av Dag Ribbing.

Kulturhistoriskt värde

Karakteristisk och välbevarad exteriör med bearbetad materialkänsla, 1 1/2 stens tegelfasader samt ursprungliga fönster.

Gelbgjutaren 4

Uppförd 1946 som AB Th Hermanssons metallfabrik

Kulturhistoriskt värde

Exempel på efterkrigstidens friare funkisarkitektur med mönstermurning vid entrépartierna. Enkel massiv byggnadsvolym med horisontella fönsterband.

Gelbgjutaren 3

Byggår 1945-46 arkitekt okänd. Fabriks- och kontorsbyggnad, 24 butiks- och 9 lagerlokaler samt 9 verkstads- och fabrikslokaler.

Kulturhistoriskt värde

Välbevarat exempel på industrifastighet med röda tegelfasader och sadeltak klätt med tegel.

Gelbgjutaren 14

Byggår 1944-45, ombyggd 1964, av G Lettströms Arkitektkontor, ursprungligen fabriks- och verkstadsbyggnad för en elektromekanisk verkstad.

Kulturhistoriskt värde

Miljöskapande värde genom dess byggnadsvolymer med röda tegelfasader.

Gelbgjutaren 17

Arkitekten

Dag Ribbing ritade
byggnaden 1946–48,
eventuellt 1952.

Kulturhistoriskt värde

Röda tegelfasader med
pilastrar, horisontella
fönsterband med
ursprungliga fönster mot
Industrivägen.

Känslighets- tålighetsanalys

Känslighet och tålighet hos en kulturmiljö är tätt sammanfogade med miljöns kulturhistoriska värde. Generellt medför ett högre kulturhistoriskt värde högre känslighet, dock är begreppen inte synonyma utan i analysen av känslighet och tålighet vägs även bevarandemotiv och hotbild in.

Bevarandemotiv utgörs av det kulturhistoriska värdet sammanvägt med sällsyntheten. Sällsyntheten bedöms utifrån ett nationellt, regionalt och lokalt perspektiv. Hotbilden, eller bedömningen av förändringstrycket i en kulturmiljö, kan i ett första steg analyseras förutsättningslöst, frikopplat från eventuella förändringsförslag eller utvecklingsvisioner. Men för att korrekt kunna bedöma konsekvenser för kulturmiljön bör förändringsförslagen specificeras.

Känslighets-/tålighetsanalysen utgör ett hjälpmedel att bedöma en relativ tålighet mot förändringar i för en befintlig byggnad, kvarter eller för en miljö. Graderingen sker i en tregradig skala med hjälp av begreppen:

- Mycket känslig
- Känslig
- Tålig

I känslighets-/tålighetsanalysen över industriområdet Hagalund etapp 1 är det främst kategorierna känslig och tålig som kan appliceras. Skolbyggnaderna i områdets södra del hamnar inom kategorin mycket känslig, dessa byggnader ingår dock inte i etapp 1.

I kategorin **känslig** återfinns de flesta av de orangemarkerade byggnaderna (se karta sid 6) och dess karaktäristiska uttryck;

- Den sammanhållna arkitekturen kring Industrigatan
- Industribyggnader i tre våningar, enkel massiv byggnadskropp
- Fasader av rött tegel, eventuell mönstermurning
- Rytmska fönstersättning, horisontella fönsterband

I kategorin **tålig** återfinns merparten av de hus som inte är orangemarkerade på kartan över kulturhistoriskt värdefull bebyggelse sid 6.

- En blandad bebyggelse, organiskt framvuxen
- Till- och ombyggnader utförda efter behov
- Ingen sammanhängande arkitektur

Utlåtande över planerade åtgärder i området gällande Detaljplan Instrumentet 5, Gelbgjutaren m fl

Idag står området inför en stor förvandling, det äldre industriområdet skall byggas om till en blandad stadsdel med bostäder, kontor och lokaler. Här kommer också finnas handel/service, förskolor och LSS-boende.

I den nu aktuella etappen, DP Kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5 m fl, finns flera av de husen som bedöms som områdets karaktärsbyggnader. Dessa ligger i de kvarter där tunnelbanan kommer att dras fram, se karta på sida 7. Under projektets gång har diskussioner förts mellan samtliga inblandade konsultgrupper angående möjligheten att bevara den äldre bebyggelsen samt hur den äldre bebyggelsen skall kunna återanvändas. Solna stad och Humlegården har också ett gemensamt volymmål avseende byggnaderna inom detaljplanen som kommer att vara svårt att uppnå om befintliga byggnader bevaras. Man har också identifierat svårigheter att hantera markföreningar med kvarliggande byggnader. Då hela navet i den nya stadsdelen är den nya tunnelbanan kan det bli nödvändigt att acceptera att viss bebyggelse med kulturhistoriskt värde måste rivras. Rivningslov för dessa byggnader, Gelbgjutaren 4 och 13 samt Instrumentet 5, godkändes i oktober 2020 och då detta utlåtande reviderades 2022-04-22 är dessa byggnader redan rivna.

Karta över den nu aktuella etappen, DP Kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5 m fl. De nu rivna byggnaderna är rödmarkerade.

Rivningen av dessa hus har haft en negativ påverkan på områdets kulturhistoriska värde och bryter mot de paragrafer i PBL som skyddar kulturhistoriskt värdefulla byggnader, 8 kap §13 (förbud mot förvanskning) samt §17 (varsamhetskravet). Dessa paragrafer rör byggnader som är utpekade som särskilt kulturhistoriskt värdefulla.

För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull krävs det att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Detta gäller inte bara enskilda byggnader av monumental karaktär eller stort historiskt värde, utan också byggnader och bebyggelsemiljöer som representerar olika tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer. Bestämmelsen gäller också enskilda byggnader som i sig kanske inte är så värdefulla men som blir det genom samhörigheten i en grupp, ett kvarter, en fasadräcka eller liknande.

Rivningen av ovan nämnda byggnader har påverkat det kulturhistoriska värdet negativt då dessa var ett par av områdets karaktärsbyggnader. Byggnadernas centrala placering i området hade utgjort en bra entré till området, att mötas av dessa byggnader direkt vid tunnelbaneentrén hade underlättat möjligheten att läsa områdets tidigare historik. Genom dess tidstypiska utformning med variation av tegelarkitektur hade byggnaderna arkitektoniska samt arkitekturhistoriska värden som har gått förlorade, värdet förstärktes då de var välbevarade till det yttre.

Den påverkan som sker i och med genomförandet av den nu aktuella etappen, DP Kv Gelbgjutaren och Instrumentet 5 m fl, kan komma att påverka arbetet med kommande etapper. Då flera av områdets karaktärsbyggnader har rivits är det viktigt att man strategiskt arbetar med ett bevarande i kommande planer. Att bevara något hus här och var är enligt vår bedömning ett mindre bra tillvägagångssätt då det kulturhistoriska värdet ligger i hela områdets komplexa sammansättning. De enskilda byggnaderna var för sig är inte så märkvärdiga att de ensamma kan bära hela områdets historiska kontext utan riskerar att upplevas som aparta i det nybyggda området. Man bör istället arbeta med att bevara så omfattande miljöer som möjligt, både kvartersstruktur samt byggnader/byggnadsfasader för att synliggöra det miljöskapande värdet och visa på områdets tidigare historia.

De byggnader som bevaras är ur antikvariskt perspektiv möjliga att bygga på eller till dessa om det görs på ett sätt så att den ursprungliga byggnadsvolymen är tydligt avläsbar. Ett möjligt tillvägagångssätt är att dessa byggs på med fler våningar om ett indrag görs som markerar den ursprungliga byggnaden. Skulle det konstruktivt vara svårigheter att bevara hela hus bör lösningar med ett bevarande av tegelfasader utredas.

För en mer ingående analys av hela området hänvisas till Kulturmiljöutredningen från 2020.

När undertecknad antikvarie blev anlitaad i projektet var tunnelbanans placering redan bestämd. Detta är Stockholms byggnadsantikvariers bedömning, slutgiltigt beslut tas av Solna stad i samband med bygglov.

Sofia Bruto

Byggnadsantikvarier Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden, nivå K